

Četiri istarske jezične borbe 20. stoljeća

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467-23](https://doi.org/10.17234/9789533793467-23)

MARKO
LJUBEŠIĆ

HRVATSKI JEZIK U ISTARSKIM ŠKOLAMA

Materinski jezik ključna je sastavnica nacionalnog identiteta, naš prvi doticaj s okolinom, ono što nas prati kroz čitav život i sasvim je prirodno da su svi narodi ovoga svijeta posebno osjetljivi na očuvanje vlastita jezika. Dvadeseto stoljeće zasigurno će ostati zapisano na povijesnoj karti svijeta kao stoljeće velika industrijskog napretka, ali i stoljeće brojnih ratova koji su oduzeli mnoge ljudske živote. Hrvatski narod u toj situaciji nije prošao nimalo bezbolno, što se posebno odrazilo i na istarskog čovjeka, koji je tijekom 20. stoljeća promijenio čak četiri različite države (Austro-Ugarsku Monarhiju, Italiju, Jugoslaviju te u konačnici Hrvatsku) stekavši time sposobnost prilagodbe četirima različitim načinima obnašanja vlasti i nastojeći tijekom čitavog tog vremena očuvati svoj hrvatski nacionalni identitet kao i čakavsko narječje sa svojim istarskim dijalektima, bez čega bi danas ukupnost hrvatskoga jezika bila nezamisliva. Iako je iz današnje perspektive sasvim normalno da školska ustanova brine o očuvanju materinskoga jezika, situacija s položajem i opstankom hrvatskoga jezika na istarskom poluotoku tijekom 20. stoljeća nije bila nimalo jednostavna.

BORBA ZA RAVNOPRAVNOST

Na samome početku 20. stoljeća Istra se kao pokrajina nalazila u austrijskom dijelu dualistički uređene Austro-Ugarske Monarhije. U kontinuiranoj borbi za većom zastupljenošću hrvatskih škola (i slovenskih u predjelima gdje su prevladavali Slovenci) u odnosu na nastojanja sve prisutnijeg talijanskog iredentizma koji je hrvatski jezik predstavljao kao manje vrijedan — seljački jezik — Hrvati su redovito bivali zakinuti, a omjer je talijanskih i hrvatskih/slovenskih škola u pokrajini bio pretežno naklonjen Talijanima. Prema riječima jednog od najistaknutijih istarskih povjesničara Miroslava Bertoše suživot Talijana te Hrvata i Slovenaca na veoma malom geografskom prostoru valja promatrati kroz prizmu višestoljetnog (od 16. stoljeća, kada se etnička slika promijenila uslijed naseljavanja istarskog poluotoka) političkog, gospodarskog i kulturnog djelovanja koje će u konačnici rezultirati zbivanjima tijekom 20. stoljeća (Bertoša 1985). Pritom je jezična (ne)ravnopravnost bila ključni povod i ostalim zbivanjima. Važan je trenutak za hrvatski jezik bio izdavanje prvih novina na hrvatskom jeziku u Istri *Naša sloga* 1870. godine, kada se hrvatska riječ konačno pojavljuje u redovitom

tiskanom izdanju, što će omogućiti kontinuitet u dostupnosti te iste riječi u sve više otvorenih hrvatskih čitaonica u Istri na prijelazu stoljeća, a samim time i u školskim ustanovama na hrvatskom jeziku.

BORBA ZA OPSTOJNOST

Kontinuiranu političku borbu za sve većom zastupljenošću hrvatskih škola u potpunosti je zaustavio rasplet situacije nakon potpisivanja Pariške mirovne konferencije 1919. godine. Prepuštanjem Istre Italiji počinje razdoblje potpunog gušenja hrvatskog javnog života, ponajprije zatvaranjem hrvatskih škola i drugih ustanova, talijanizacijom hrvatskih imena i prezimena, što je u konačnici rezultiralo egzodusom velika dijela hrvatskog stanovništva. U tom razdoblju, koje je trajalo do kapitulacije Italije 1943. godine, hrvatska se riječ nije mogla čuti u školskim ustanovama ni u bilo kojoj drugoj javnoj instituciji. Posljedice su toga generacije hrvatskih žitelja Istre koji su svoje obrazovanje stekli na talijanskom jeziku, od kojih su mnogi talijanski jezik prihvatili kao materinski. To se kasnije prenijelo i na nadolazeća pokoljenja na području istarskoga poluotoka, a tragovi takve situacije vidljivi su i danas. Tijekom prvih ratnih godina Drugoga svjetskog rata u Istri su djelovale 372 osnovne i 33 srednje talijanske škole, čemu valja nadodati brojne večernje škole, a osnovna škola (trogodišnja i četverogodišnja) bila je talijanskim *Zakonom o školstvu* uvedena kao obavezna (Dukovski 2006). Nastavni kadar u Istru je redovito dolazio iz Italije, bez ikakva znanja o jeziku i kulturi naroda koji je trebao poučavati zabranjujući pri tom bilo kakav oblik komunikacije na hrvatskom jeziku u školskoj ustanovi.

BORBA ZA ZAVIČAJNOST

Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine, a u mahu ratnih zbivanja, osnovno školstvo nerijetko dolazi u ruke nestručnih učitelja, često slabije obrazovanih seljaka školovanih na talijanskom u talijanskim osnovnim školama. Stoga je bilo potrebno paralelno pokrenuti usavršavanje za prosvjetne djelatnike i organizirati nastavu s učenicima u vrlo nepovoljnim uvjetima. Nastava se obično odvijala u seoskim kućama ili čak na otvorenome bez odgovarajućih nastavnih sredstava i pomagala. Iako u povijesnim istraživanjima ne nailazimo na podatke o kvaliteti nastave, logično je zaključiti da je s obzirom na strukturu kadra u tim prvim godinama ponovnog obrazovanja na materinskom jeziku sam jezik bio dijalektalnog čakavskog karaktera, najvjerojatnije s elementima talijanskoga jezika, na kojemu su učitelji i bili poučavani tijekom svojega obrazovanja u talijanskim osnovnim školama. Završetkom rata i naseljavanjem nastavnog kadra iz drugih dijelova tadašnje Jugoslavije položaj nastave hrvatskoga jezika poprima

Ushićenje, euforija i tragika istarskoga čovjeka (hrvatskoga, slovenskog i talijanskog) prve polovine XX. stoljeća dramatski se može prikazati križnim putem na kojemu se miješaju churchillovske suze, znoj i krv svih triju naroda. Svi su oni prolazili i prošli kroz čistilište povijesti. Hrvat je razumio Talijana koji je izbjegao iz svoga zavičaja jer je i sam bio izbjeglica. Talijan je razumio Hrvata tek onda kad je i sam osjetio ugroženost nacionalnog identiteta, jezika i kulture. Čudno je to, ali i uzvišeno. Tek ih je povijesna Golgota naučila razumijevanju.

—
D. Dukovski, *Izgradnja socijalističke prosvjete, kulture i sporta u poratnoj Istri (1945–1955)*, 2006.

nešto drukčiji oblik. Za kontinuitet nastavnog procesa bili su zaduženi odbornici koji su trebali voditi brigu o afirmaciji nastavnog kadra. U praksi je to ipak bilo znatno drukčije nego u zakonskim okvirima, pa su učitelji tijekom svojih učiteljskih tečajeva često bivali bez osnovnog pribora za rad, a i gladni (Dukovski 2006). Uslijedilo je razdoblje suodnosa standardnoga hrvatsko-srpskog jezika prema dijalektalnim govorima hrvatskoga jezika koji su bili zastupljeni posebno u ruralnim dijelovima Istre. Naime dolaskom učitelja iz drugih krajeva Jugoslavije od učenika se izričito zahtijevala primjena isključivo standardnoga jezika u školskim ustanovama. One koji se njime nisu služili jer ga nisu znali (prisjetimo se samo da su njihovi roditelji bili obrazovani na talijanskom jeziku, a da su se hrvatskim jezikom, odnosno vlastitim dijalektom koristili isključivo unutar vlastita kućanstva) nerijetko su kažnjavali i ismijavali. Uslijed takvih iznimno osjetljivih jezičnih izazova česta je situacija brza “zaboravljanja” rodnog idioma (posebno kod učenika koji su

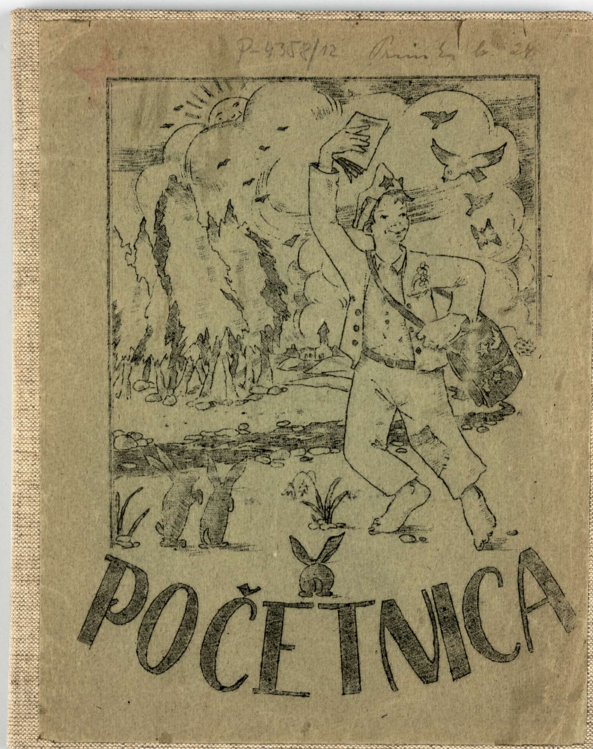
Iz ropstva SLOBODU

Prošlo je više od dvanajst stotina godina do kada su došli u Istru naši stari slavenski "noni-ći". Prije od njih živjeli su u ovim krajevima Istri. To je bilo pleme jednog starog naroda po imenu Iliri. S Ilirima su zavladaali Rimljani. Po slije propasti rimskoga carstva jedan dio Istre bio je pod hrvatskim knezijama i kapetanijama. Poznata je bila Kastavska kapetanija za Liburniju s Krasom i Frankopanska knezija za Kvarner. Ova je poslije pripala sa zapadnom Istrom Veneciji. Pod Venecijom naš narod je morao davati drvo i mornare za njihove brodove koji su se zvali gali-je. Po njima su i mornari dobili ime galijoti. Slavenski narod u Istri nije se onda znao ujedi-niti i zato je morao služiti venecijanskoj gospo-di. Naše kmete su ta gospoda zvali robovi ili na njihovom jeziku "schiavi" /ščavi/. Venecija je propala 1797 g. poslije čega je Istra došla pod austrijsku vlast i narod opet nije imao svoja pra-va. U to vrijeme borili su se za dobro naroda naj-bolji hrvatski sinovi. Među njima su bili pozna-ti: biskup Juraj Dobrila i doktor Matko Laginja. Ali najteže je bilo našem narodu pod Italijom, koja ga je htjela uništiti. Svaka država koja že-li da uništi druge narode mora propasti. Tako je propala i fašistička Italija. I mi smo se složno digli proti nje i zato ćemo sada, poslije više od dvanajst stotina godina opet biti slobodni. Svi poštteni ljudi u Istri bore se sada da bi mogli živjeti slobodni u svojoj hrvatskoj i jugoslaven-skoj domovini. Za tu pravednu stvar skupa s nama pošli su u borbu i mnogi poštteni Talijani. Nas vo-di najveći čovjek naše povijesti naš mili Tito i zato nas ne može više nitko pobjediti.

nastavili svoje obrazovanje na srednjoškolskoj razini) te prihvaćanje tadašnje urbane hrvatsko-srpske “kvalitetnije” verzije u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji. Istodobno zbog poteškoća s ovladavanjem standardnim jezikom kod određenih se učenika javio strah od jezika i javnog nastupa uopće. Tek se 60-ih i 70-ih godina pojavom sustavnih metodičkih nastojanja za pristupom zavičajnoj tematici, a i jeziku, pod okriljem Tone Peruška postupno otvara mogućnost baštinjenja zavičajnog idioma u odgojno-obrazovnim ustanovama (Benjak i Ljubešić 2013). Treba reći i da je prava implementacija i razbijanje mita o manjoj vrijednosti dijalekta u odnosu na standardni jezik zaživjela tek uspostavom samostalne Republike Hrvatske. Tek tada se novim nastavnim planovima i programima konačno riješila i ta važna bitka hrvatskoga jezika, koji uz standardni jezik prihvaća i njeguje sva svoja narječja, sve svoje dijalekte i zavičajne idiome.

E-BORBA ILI BORBA ZA OČUVANJE TRADICIONALNE PISMENOSTI

Iako je s jedne strane višestoljetna borba za očuvanjem hrvatskoga jezika u Istri završena, na nekom se drugom planu pojavila nova, ona u kojoj hrvatski jezik mora naći svoj položaj u suvremenim okolnostima, ponajprije u odnosu prema globalnom jeziku (danas engleskom, sutra možda nekom drugom), ali i jeziku medija koji sve više mladim naraštajima nudi jednostavnije načine komunikacije. S tim je izazovima hrvatski jezik ozbiljno suočen već danas, a jedino je sustavnim djelovanjem kroatističke znanosti i njezine posebne grane metodike hrvatskoga jezika moguće ponuditi odgovore kako u novim okolnostima pristupiti hrvatskom jeziku kao ključnoj sastavnici nacionalnog identiteta. Hrvatski jezik u školama Istarske županije danas njeguje sva iskustva koja je stekao snažno se boreći u svim četirima opisanim borbama tijekom posljednjih nešto više od stotinu godina. U suvremenom jezičnom suživotu, na poluotoku sa Statutom zajamčenim pravom na dvojezičnost (hrvatsku i talijansku) i u svakodnevним doticajima s brojnim svjetskim jezicima, hrvatski jezik čuva svoj nacionalni identitet i interkulturalno pristupa svim drugim jezicima, pazeći pritom da se čuva istarska čakavska zavičajnost, uvedena u istarske škole projektom Zavičajne nastave Istarske županije, i baštini pisani i usmeni trag hrvatske riječi.

Prosvjetni odjel obl. NOO-a za Istru, Početnica, 1944.